

گنجینه زبان و ادبیات عربی (۱)

تاریخ ادبیات زبان عربی

(دفتر نخست: درباره عصر جاهلی، صدر اسلام و عصر اموی)

ناشر ایران شناسی و خاورشناسی

مرکز پخش: تهران، بالاتراز میدان ولیعصر، کوچه فتّخی پلاک ۴۱ واحد ۷.

www.avayekhavar.ir

info@avayekhavar.ir

Telegram: (+98) 930 554 0308

Tel: (+98) 21 888 956 21

Fax: (+98) 21 364 264 58

تاریخ ادبیّات زبان عربی

ترجمه و تدوین: دربارهٔ عصر جاهلی، صدر اسلام و عصر اموی (

تألیف: جرجی زیدان

ترجمه: دکتر سید حمید طیبیان

ناشر: آوای خاور

طراح جلد: اسد قباد شیوا

چاپ لوح

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

سال و نوبت چاپ نخست: ۳۹۸

قیمت: ۹۸۰۰۰۰ ریال

ISBN: 978-600-9923-06-9 (vol. 1)

ISBN: 978-600-9923-05-2 (set)

حقّ چاپ محفوظ و متعلّق به انتشارات آوای خاور است. هرگونه نسخه برداری اعم از زیراکس و

بازنویسی، ذخیرهٔ کامپیوتری، بدون مجوز کتبی ناشر، ممنوع و از طریق مراجع قانونی قابل پیگیری است.

سرشناسه: زیدان، جرجی، ۱۸۶۱ - ۱۹۱۴ م. Zaydan, Jirji.

عنوان فراردادی: تاریخ الادب اللغة العربیه. فارسی

عنوان و نام پدیدآور: تاریخ ادبیات زبان عربی / تألیف جرجی زیدان؛ ترجمه سیدحمید طبیبیان.

مشخصات نشر: تهران: آوای خاور، ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری: ج.

شابک: : 978-600-9923-05-2؛ : 978-600-9923-06-9؛ ج ۱، ۹-۰۶-۹۹۲۳-۰۵-۲

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه

مندرجات: ج ۱. درباره‌ی عصر جاهلی، صدر اسلام، عصر اموی.-

موضوع: ادبیات عربی -- تاریخ و نقد

موضوع: Arabic literature,-- History and criticism

موضوع: زبان عربی -- تاریخ

موضوع: Arabic language -- History

موضوع: نویسندگان عرب -- سرگذشتنامه

موضوع: Authors, Arab -- Biography

شناسه افزوده: طبیبیان، حمید، ۱۳۲۷-، مترجم

رده بندی کنگره: ۱۳۹۷ ۲۰۳۳ ت ۹/ز ۵۳/۲۰۵۳ PJA

رده بندی دیویی: ۸۹۲/۷۰۹

شماره کتابشناسی ملی: ۵۴۷۷۴۶۶

فهرست

۲۵	پیشگفتار مترجم
۲۷	پیشگفتار مؤلف
۲۷	پیشینه تألیف در تاریخ ادبیات
۲۹	هدف از این کتاب
۳۰	بخش بندی موضوع و باب های کتاب تاریخ ادبیات
۳۱	موضوع دفتر نخست
۳۳	کتاب هایی که از آن ها یاری گرفته ایم
۳۳	۱- کتاب های عربی
۳۴	۲- کتاب های فرانسوی
۳۴	۳- کتاب های انگلیسی
۳۵	۴- کتاب های آلمانی
۳۶	پیشگفتارهایی زمینه سازانه
۳۶	۱- مقصود از ادبیات زبان چیست؟
۳۷	۲- پیشاترین ملت ها در دانش
۳۹	دره نیل
۴۰	دره فرات، سومریان و اکدی ها
۴۰	کهن ترین کتابخانه جهان
۴۱	یونان

۴۳	۳-خاستگاه‌های عمومی ادبیات زبان.....
۴۳	ویژگی‌های مکت‌ها.....
۴۵	۴- ادبیات زبان یونانی.....
۴۹	۵- ادبیات زبان عربی و بخش‌های آن.....
۵۰	بخش‌های تاریخ ادبیات زبان عربی.....
۵۱	ادبیات زبان عربی پیش از اسلام.....
۵۱	۱- عصر کهن یا جاهلیت نخست.....
۵۱	از اس از تاریخ تا سده پنجم میلادی.....
۵۳	سفر ارب.....
۵۳	۲- جاهلیت دوه.....
۵۳	عصر جاهلی عربی پیش از اسلام از سده پنجم میلادی تا پیدایش اسلام.....
۵۴	فرق میان زبان جاهلیت نخست و جاهلیت دوم.....
۵۶	۳- اندازه پیشرفت خرده‌های تازیان.....
۵۷	پیشرفت تازیان در سیاست و عمارت.....
۵۹	پیشرفت تازیان در تجارت و اقتصاد.....
۵۹	خردگرایی و اندیشه‌های تازیان.....
۶۱	۴- زن در جاهلیت.....
۶۱	زنان دلیر نامبردار.....
۶۲	زنان اندیشمند و هوشیار نامبردار.....
۶۳	زنان شاعر و ادیب نامبردار.....
۶۴	۵- بخش‌های ادبیات عربی پیش از اسلام.....
۶۵	زبان عربی.....
۶۵	۱- تاریخ زبان عربی.....
۶۸	۲- وام واژه‌ها در زبان عربی.....
۶۸	واژه‌های فارسی و یونانی.....
۶۹	واژه‌های حبشی و عبری.....

- ۷۰ واژه‌های سنسکریت
- ۷۱ ۳- زبان عربی هنگام آمدن اسلام چگونه بوده است؟
- ۷۲ ۴- سرزمین‌هایی که مردمانشان پیش از اسلام به زبان عربی سخن می‌گفته‌اند
- ۷۴ ۵- شاخه‌های زبان عربی
- ۷۵ زبان مبین
- ۷۷ ویژگی‌های زبان عربی
- ۷۷ ۱- اعراب
- ۷۸ ۲- دقت تعبیر (ریزه‌کار، در معنی واژه‌ها)
- ۷۹ ۳- اعجاز و ایجاز (خوتاه، ری سخن)
- ۸۰ ۴- مترادفات و تضاد
- ۸۱ ۵- معنی‌های بسیار برای یک واژه
- ۸۲ ۶- سجع و آرایه‌های دیگر از اسبزه‌های دسترس زبان
- ۸۲ ۷- تقلید آواها
- ۸۳ ۸- مثل‌ها
- ۸۵ ۹- کتاب‌های امثال
- ۸۷ شعر در روزگار جاهلی
- ۸۷ ۱- شعر چیست؟
- ۸۹ ۲- انواع شعر
- ۸۹ شعر قصصی یا داستانی
- ۹۰ شعر غنائی یا آهنگی
- ۹۱ شعر تمثیلی یا نمایشی
- ۹۲ ۳- آیا تازیان شعر تمثیلی دارند؟
- ۹۳ کهن‌ترین سروده‌های جهان
- ۹۳ ۴- چگونه تازیان به سرودن شعر آغاز کردند؟
- ۹۳ شعر و آواز خوانی
- ۹۶ ۵- بنیاد وزن شعر

۹۷	وزن‌های شعر
۹۸	آهنگ‌ها و آوازاها
۹۹	۶- چکامه‌سرایی تازیان
۱۰۱	جنبش شعری در جاهلیت
۱۰۱	۱- انگیزه‌های جنبش
۱۰۲	۲- استقلال یافتن تازیان حجاز از یمن
۱۰۴	۳- حاکم‌های میان قبیله‌ای تازیان
۱۰۵	۴- حبس قریش
۱۰۶	۵- کهن‌ترین شاعران
۱۰۶	۶- رفتن شعر سرزمین‌های دیگر
۱۰۷	شاعران نجد
۱۰۷	۷- رفتن شعر در قبیله‌ها
۱۰۷	ربعه
۱۰۸	قیس
۱۰۸	تمیم
۱۰۹	۸- شمار شاعران با نگرش به قبیله‌ها
۱۱۰	۹- بسیاری شعر و شاعران
۱۱۳	۱۰- طبقات شاعران در جاهلیت
۱۱۵	۱- سرایندگان معلقات
۱۱۵	۲- سرایندگان مجمرات
۱۱۶	۳- سرایندگان منتقیات
۱۱۶	۴- سرایندگان مُذَهَّبَات
۱۱۷	۵- سرایندگان مرائی
۱۱۷	۶- سرایندگان مشویات
۱۱۸	۷- سرایندگان ملحمات
۱۱۹	۱۱- بخش‌بندی شاعران از دیدگاه طبقات آنان

- ۱۱۹..... شاعران طبقه نخست
- ۱۲۰..... شاعران طبقه دوم
- ۱۲۲..... شاعران طبقه سوم
- ۱۲۵..... ویژگی‌های شعر جاهلی
- ۱۲۵..... ۱- نمایش دادن طبیعت
- ۱۲۶..... وصف شق
- ۱۲۸..... رثاء (مؤگ ری)
- ۱۲۸..... هجو (دویش)
- ۱۳۰..... وصف
- ۱۳۲..... ۲- بلاغت در ترکیب و انما
- ۱۳۴..... ۳- روش‌ها و سبک‌های ان در گفتن شعر
- ۱۳۶..... ۴- باب‌های شعر جاهلی
- ۱۳۸..... ۵- نمایان شدن جانوران و آیین‌ها شعر تزیان جاهلی
- ۱۳۹..... ۶- به خود بالیدن، بزرگ‌منشی کردن، همدار را واگفتن
- ۱۴۰..... ۷- گردن فرازی و پاکدامنی
- ۱۴۱..... ۸- شاعران جاهلی دریوزگی نمی‌کنند
- ۱۴۲..... ۹- پایگاه شاعر در جاهلیت
- ۱۴۳..... ۱۰- اثرگذاری شعر در روان تازیان
- ۱۴۶..... ۱۱- شاعرترین شاعران جاهلی
- ۱۴۸..... ۱۲- راویان شعر
- ۱۴۹..... ۱۳- شاعران جاهلی از دیدگاه غرض‌های شعریشان
- ۱۵۱..... برتری هر گروه از شاعران جاهلی
- ۱۵۴..... نامبردارترین شاعران جاهلی
- ۱۵۴..... سرایندگان معلقات
- ۱۵۵..... آیا معلقات بر پرده کعبه آویخته شده‌اند؟
- ۱۵۷..... ۱- امرؤ القیس بن حنجر

- ۱۵۹..... شعر امرؤ القیس
- ۱۶۳..... معلقه امرؤ القیس و انگیزه سرودن آن
- ۱۶۵..... ۲- زهیر بن ابی سلمی
- ۱۶۸..... ۳- نابغه ذبیانی
- ۱۷۲..... ۴- اعشى قیس
- ۱۷۴..... ۵- لید بن ربیعہ
- ۱۷۷..... ۶- ۳- رو بن کلثوم
- ۱۸۰..... ۷- سارث بن جلیزه یثکری
- ۱۸۲..... ۸- طرہ بن عبد
- ۱۸۴..... ۹- عنتره بن شداد عشی
- ۱۸۷..... داستان عنتره
- ۱۸۹..... ۱۰- عیید بن الابرص اسدی
- ۱۹۱..... معلقات و خاورشناسان
- ۱۹۳..... شاعران فرمانروا
- ۱۹۳..... ۱- آفوه اودی
- ۱۹۴..... ۲- مهلهل بن ربیعہ
- ۱۹۶..... ۳- عبید یغوث
- ۱۹۸..... ۴- زهیر بن جناب
- ۱۹۹..... ۵- عامر بن طفیل عامری
- ۲۰۰..... ۶- ابو قیس بن اسلت
- ۲۰۰..... ۷- حصین بن حمام
- ۲۰۱..... ۸- قیس بن عاصم
- ۲۰۱..... ۹- وزقاء بن زهیر غطفانی، سرور بنی عبس
- ۲۰۲..... ۱۰- حجر بن عمرو پدر امرؤ القیس
- ۲۰۲..... ۱۱- اُمیة بن اسکر تیمی (مضر)
- ۲۰۲..... ۱۲- منظور بن زبان

- ۱۳- أَخْنَسُ بْنُ شِهَابٍ، از سروران تغلب ۲۰۲
- ۱۴- ذُرَيْدُ بْنُ الصَّمَّةِ ۲۰۲
- شاعران سوارکار ۲۰۳
- ۱- ابومُحَجَّنِ ثَقَفَى ۲۰۳
- ۲- أَغْلَبُ عِجْلَى ۲۰۴
- ۳- حَاتِمُ لَائِي ۲۰۵
- ۴- زَيْدُ خُثَلَا ۲۰۷
- ۵- سَلَامُ بْنُ جَنْدَلِ تَمِيمِي ۲۰۸
- ۶- عَلَقَمَةُ الْفَحْل ۲۰۹
- ۷- عمرو بن مَعْدِي كَر ۲۱۰
- ۸- قَيْسُ بْنُ خَطِيم ۲۱۱
- ۹- أُخَيْحَةَ بْنُ الْجَلَّاح ۲۱۳
- ۱۰- جَحْدَرُ بْنُ ضُبَيْعَةَ ۲۱۳
- ۱۱- أَفْئُونُ، او صُرَيْمُ بْنُ مَعْشَر ۲۱۳
- ۱۲- بَسْطَامُ بْنُ قَيْسِ شَيْبَانِي ۲۱۳
- ۱۳- جَابِرُ بْنُ حُتَيْ تَغْلَبِي ۲۱۳
- ۱۴- حَارِثُ بْنُ طَفِيل ۲۱۳
- ۱۵- خُفَّافُ بْنُ نَذْبَةَ سَلَمِي ۲۱۳
- ۱۶- ذُو الْأَصْبَعِ عَذْوَانِي ۲۱۳
- ۱۷- رَبِيعُ بْنُ زِيَادِ عُبَيْسِي ۲۱۳
- ۱۸- زُهَيْرُ تَمِيمِي ۲۱۴
- ۱۹- حَارِثُ بْنُ عِيَاد ۲۱۴
- ۲۰- صَخْرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ ۲۱۴
- ۲۱- عَبَّاسُ بْنُ مِرْدَاسٍ وَبِرَادِرِشِ سُرَّاقِهِ ۲۱۴
- ۲۲- عَبْدَةُ بْنُ طَبِيب ۲۱۴
- ۲۳- سُوَيْدُ بْنُ أَبِي كَاهِل ۲۱۴

- ۲۱۴..... ۲۴- عمرو بن عجلان
- ۲۱۴..... ۲۵- فِندِ زَمَانِی
- ۲۱۴..... ۲۶- مُثَمَّم بن نُوْثِرَه
- ۲۱۵..... ۲۷- ثُبَّه بن حَجَّاج
- ۲۱۵..... ۲۸- کُثَب بن سَعْد غَنَوِی
- ۲۱۶..... شاعران حکیم (چکامه سرایان فرزانه)
- ۲۱۶..... ۱- اَبی بن بَی الصَّلْت
- ۲۱۸..... ۲- وَثَّه بن نُوفَل
- ۲۱۹..... ۳- زَیْد بن عَمْرُو
- ۲۲۰..... ۴- قَس بن سَاعِدَه
- ۲۲۳..... شاعران عاشق پیشه
- ۲۲۴..... ۱- مُرْقَش اکبر
- ۲۲۶..... ۲- عبداللہ بن عَجْلان
- ۲۲۶..... ۳- عُرْوَة بن حِزَام غُذَرِی
- ۲۲۸..... ۴- مالک بن صَمَّصامه
- ۲۲۸..... ۵- مُسَافِر بن ابی عَمْرُو
- ۲۳۰..... شاعران صعلوک
- ۲۳۰..... ۱- شَنْفَرِی
- ۲۳۱..... ۲- ثَابُط شَرَّآ
- ۲۳۲..... ۳- سَلِیک بن سَلْکَه
- ۲۳۳..... ۴- عروۃ بن الورد
- ۲۳۴..... ۵- حَاجِزِ اَزْدِی
- ۲۳۴..... ۶- قیس بن الحِدادِیَّه اَزْدِی
- ۲۳۵..... ۷- ابو طَمَحان قَیْنِی
- ۲۳۶..... شاعران یہودی
- ۲۳۶..... ۱- سَمَوَّال بن غَرِیض بن عادیَا

- ۲- اَوْس بن دَنِي از قَبِيلَةُ قُرَيْظَةَ ۲۳۷
- ۳- رَبِيع بن ابی الحَقِيق ۲۳۷
- ۴- کَعْب بن أَشْرَف ۲۳۷
- زنان شاعره ۲۳۸
- ۱- الْخَنَسَاء ۲۳۸
- ۲- خَرْنَق : بَخْتَر بَذَر بن هَمَّان ۲۳۹
- ۳- لَیْلَة بَغْفَة ۲۴۰
- ۴- جَلِيلَة دَخْتَر مُرّه ۲۴۰
- شاعران هجوگوی ۲۴۱
- ۱- حُطَيْبَة ۲۴۱
- ۲- حَسَّان بن ثَابِت ۲۴۵
- ۳- عبد الرَّحْمَان بن حَکَم ۲۴۸
- ۴- عبد الله بن زَيْعَرَى ۲۴۸
- شاعران وصف کننده اسب ۲۴۹
- ۱- ابو دُؤَاد اِيَادی ۲۴۹
- ۲- طَفِيل غَنَوی ۲۵۰
- ۳- نَابِغَة جَعْدِي ۲۵۰
- ۴- شَمَاح بن ضِرَار ۲۵۱
- شاعران بنده ۲۵۳
- بنده بنی حَسْحَاس ۲۵۳
- دیگر شاعران جاهلی ۲۵۵
- ۱- ابن دُمَيْنَة ۲۵۵
- ۲- اَوْس بن حَجَر ۲۵۷
- ۳- مُتَلَمَّس ۲۵۸
- ۴- مُتَقَب عَبْدِي ۲۶۰
- ۵- مُتَخَل يَشْكُرِي ۲۶۰

- ٢٦١ ٦- کعب بن زُهَیر
- ٢٦٢ ٧- مَعْن بن أَوْس
- ٢٦٣ ٨- کَثِیر بن عُرَیْزَه
- ٢٦٣ ٩- ابو خراش هذلی
- ٢٦٤ ١٠- ابو دُوَّیْب هذلی
- ٢٦٤ ١١- ابو زَیْد طائی
- ٢٦٤ ١٢- ابو العِیَال
- ٢٦٤ ١٣- سود بن یَعْفَر
- ٢٦٤ ١٤- جِران الود
- ٢٦٤ ١٥- حَازِمَه المانی
- ٢٦٤ ١٦- حَنْظَلَه طائی
- ٢٦٤ ١٧- خَزِیمَه بن نَهْد
- ٢٦٥ ١٨- زَبِیعَه بن مَقْرُوم
- ٢٦٥ ١٩- سُوَید بن ابی کاهل
- ٢٦٥ ٢٠- عَدِیّ بن زید عبادی
- ٢٦٥ ٢١- عَدِیّ بن نَوْفَل
- ٢٦٥ ٢٢- عمرو بن شَاس
- ٢٦٥ ٢٣- عَمْرُو بن سَعِید
- ٢٦٥ ٢٤- عَمْرُو بن بَرَّاقَه
- ٢٦٥ ٢٥- عَمْرُو بن قَمِیْئَه
- ٢٦٥ ٢٦- عُیَیْنَه بن مِرْدَاس
- ٢٦٦ ٢٧- غَبْلان ثقفی
- ٢٦٦ ٢٨- فَضالَه بن شَرِیک
- ٢٦٦ ٢٩- کَعْب بن مالک
- ٢٦٦ ٣٠- لَقِیْط بن یَعْمَر ابادی
- ٢٦٦ ٣١- مَنَّخَل

- ۳۲- مُجَلِّلِ سَعْدِی ۲۶۶
- ۳۳- مُمَزَّقِ عَبْدِی ۲۶۶
- ۳۴- نَمِرِینِ تَوَلَّب ۲۶۶
- ۳۵- هُدْبَةُ بَنِ خَشْرَم ۲۶۷
- ۳۶- یَزِیدِ بَنِ عَبْدِالْمَدَّان ۲۶۷
- مَآخِذِ بَمِایِ شَاعِرَانِ جَاهِلِی ۲۶۷
- خطابه (سنن بخنوری) در جاهلیت ۲۶۹
- موضوع‌های خطبه ۲۷۱
- خطیبان (سنن موران) ۲۷۲
- نژادهای تازیان در جاهلیت ۲۷۳
- نژاد عرب ۲۷۴
- خبرها (گزارش‌ها) یا تاریخ در جاهلیت ۲۷۵
- بازارها و انجمن‌های ادبی در جاهلیت ۲۷۶
- بازارهای تازیان ۲۷۶
- انجمن‌های ادبی ۲۷۸
- دانش‌های طبیعی ۲۸۰
- ۱- پزشکی ۲۸۰
- ۲- پزشکان ۲۸۲
- ۳- دامپزشکی و اسب‌شناسی و دانش‌های دیگر طبیعی ۲۸۴
- ۴- انواء (باران‌ها) و وزیدن‌گاه بادها ۲۸۵
- دانش‌های ریاضی ۲۸۹
- ۱- سپهر و ستارگان ۲۸۹
- ۲- میتولژی (اسطوره‌شناسی) ۲۹۲
- ۳- توقیت (تعیین وقت. زمان‌بندی) ۲۹۴
- ماوراء الطبیعه (متافیزیک) ۲۹۶
- ۱- پیشگویی و فالگیری ۲۹۶

۲۹۸	کاهنان (پیشگویان).....
۲۹۹	۲- قیافه‌شناسی.....
۳۰۱	سرآغاز روزگار اسلامی از پیدایش اسلام تا سال ۴۱ هـ.....
۳۰۱	۱- دگرگونی‌ای که اسلام در تازیان پدیدار ساخت.....
۳۰۱	هم سخن شدن قبیله‌ها.....
۳۰۲	گسترش یافتن تازیان در زمین.....
۳۰۳	گسترش قرآن گرامی.....
۳۰۳	۲- فآیند انقلاب اسلامی در ادبیات زبان عربی.....
۳۰۴	۳- خطبه در سرآغاز روزگار اسلامی.....
۳۰۷	۴- شعر در سرآغاز روزگار اسلامی.....
۳۰۷	پیامبر و شعر.....
۳۱۰	شعر و خلفای راشدین.....
۳۱۲	۵- زبان عربی و انشاء در سرآغاز روزگار اسلامی.....
۳۱۲	دگرگونی در سبک.....
۳۱۴	اثرگذاری در واژه‌ها.....
۱۳۱۵	۶- دانش‌های پیدا شده در سرآغاز روزگار اسلامی.....
۱۳۱۵	گردآوری و نگارش قرآن.....
۴۳۱۸	خط عربی و تاریخ آن.....
۸۳۲۲	عصر اموی.....
۳۲۲	۱- ویژگی‌های عصر اموی.....
۳۲۳	جدایی و پراکندگی قبیله‌ها و زنده گردانیدن عصبیت‌ها و قوم‌گرایی‌ها.....
۳۲۳	انگیزه‌های پراکنده‌سازی و جدایی افکنی.....
۳۲۶	۲- چگونگی خاور زمین در هنگام کشورگشایی اسلامی.....
۳۲۷	دانش‌های روم در مصر و شام.....
۳۲۹	دانش‌های کشور ایران.....
۳۳۰	فرمانروایی امویان و زبان عربی.....

۳. بخش‌های ادبیات زبان عربی در عصر اموی ۳۳۱
- دوره‌های دانش‌ها ۳۳۱
- دانش‌های شرعی ۳۳۳
- ۱- بصره و کوفه ۳۳۳
- میزبند یا بازار اسلام ۳۳۴
- شهر سبأ، شهر دانش ۳۳۵
- مرد بصره و کوفه ۳۳۶
- ۲- خواندن قرآن ۳۳۷
- قرائت‌های کتاب با شناخته ۳۳۸
- کتاب‌های قرائت ۳۴۰
- ۳- تفسیر ۳۴۱
- ۴- حدیث ۳۴۲
- ساختن حدیث‌ها ۳۴۳
- ۵- فقه ۳۴۴
- فقیهان ۳۴۵
- دانش‌های زبانی در عصر اموی ۳۴۷
- ۱- نحو ۳۴۷
- پدید آوردن دانش نحو عربی و پدید آورنده آن ۳۴۸
- ۲- حرکت‌ها ۳۵۱
- شکل‌های حرکت‌ها ۳۵۲
- مد، شد، وصل و همزه ۳۵۴
- ۳- اعجام (نقطه‌گذاری حرف‌ها) ۳۵۵
- ۴- تاریخ و جغرافیا در روزگار امویان ۳۵۶
- ۵- دانش‌های بیگانه ۳۵۹
- خالد بن یزید ۳۵۹
- ادبیات جاهلی در عصر اموی ۳۶۱

- ۱- زبان ۳۶۱
- ۲- شعر در عصر اموی ۳۶۲
- انگیزه‌های رواج شعر ۳۶۲
- ویژگی‌های شعر در روزگار اموی ۳۶۸
- پیشوای شاعران عاشقانه سرای ۳۷۰
- شاعران عاشقانه سرای قریش ۳۷۱
- خان و غزل‌سرایی عاشقانه ۳۷۲
- هنر سیاسی ۳۷۴
- هجر ادب ۳۷۶
- شاعران عصر ۳۸۰
- ۱- شاعران عصر: نوبی از دیدگاه قبیله‌های آنان ۳۸۰
- ۲- شاعران عصر اموی از دیدگاه غرض‌های شعری آنان ۳۸۱
- ۳- شعر در دوره نخست عباسیان ۴۱ هـ - ۶۴ هـ ۳۸۳
- یاران امام علی (ع) ۳۸۴
- ۱- نعمان بن بشیر انصاری ۳۸۴
- ۲- ابن مُقَرَّر حمیری ۳۸۵
- ۳- ابوالاسود دؤلی ۳۸۷
- یاران معاویه ۳۸۸
- ۱- مسکین دارمی ۳۸۸
- ۲- ابن اَظطاة ۳۹۰
- ۳- متوکل لبنی ۳۹۰
- ۴- ولید بن عقبه ۳۹۰
- ۵- قتال کلابی ۳۹۰
- شعر در دوره دوم عصر اموی از سال ۶۴ هـ - ۱۰۱ هـ ۳۹۰
- ابر شاعران (فحول شعراء) ۳۹۲
- ۱- اخطل ۳۹۲

- ۲- جریر ۳۹۷
- هجوگویی جریر و فرزدد ۳۹۹
- ۳- فرزدد ۴۰۳
- ۴- راعی ۴۰۷
- ۵- ابونجم راجز ۴۰۸
- ۶- احوص ۴۱۱
- شاعران ساسانی در دوره دوم عصر اموی ۴۱۲
- یاران بنی امیه ۴۱۲
- ۱- ابوالعباس آمدی ۴۱۲
- ۲- اعشی ربیعہ ۴۱۵
- ۳- نابغه بنی شیبان ۴۱۶
- ۴- عدی بن رقاع ۴۱۸
- ۵- ابوصخر هذلی ۴۱۹
- ۶- عبدالله بن الزبیر اسدی ۴۱۹
- ۷- ابو قتیفه ۴۲۰
- ۸- امیه بن ابی عائد هذلی ۴۲۲
- ۹- جنباء اشجعی ۴۲۲
- ۱۰- حکم بن عبدل اسدی ۴۲۲
- ۱۱- شیب بن برصاء ۴۲۲
- ۱۲- عبدالله بن جحش ۴۲۲
- ۱۳- عجبیر سلولی ۴۲۳
- ۱۴- عوف قزازی ۴۲۳
- ۱۵- فضل بن عباس ۴۲۳
- ۱۶- موسی شهوات ۴۲۳
- یاران خاندان مهلب ۴۲۳
- ۱- زیاد اعجم ۴۲۴

- ۴۲۷..... ۲- ثابت قُطَنه
- ۴۲۸..... ۳- حمزة بن بَيْض
- ۴۲۹..... ۴- كَعْب أَشْقَری
- ۴۳۰..... ۵- بَيْهَس جَرْمی
- ۴۳۲..... ۶- عَدِیل بن قُرْخ
- ۴۳۲..... ۷- مُغْبِیرَة بن حُبَّاء
- ۴۳۲..... ۸- ابی بن حکم
- ۴۳۲..... ران مویان یا هاشمیان
- ۴۳۳..... ۱- کت در ریاض
- ۴۳۵..... ۲- آئِمَن بن خُنَیم اسدی
- ۴۳۶..... یاران خوارج و اندان ربر و ازارفه
- ۴۳۶..... ۱- طِرْمَاح بن حکیم
- ۴۳۸..... ۲- عِمْران بن حِطَّان
- ۴۳۹..... ۳- عبدالله بن حجاج ذبیانی
- ۴۴۰..... ۴- اسماعیل بن یسار نسائی
- ۴۴۲..... ۵- ابو وَجْزَة سعدی
- ۴۴۲..... ۶- ابو خُزَّابه
- ۴۴۲..... ۷- ابو کَلْدَة یَشْکُری
- ۴۴۳..... شاعران غزل سرای در عصر اموی
- ۴۴۳..... ۱- جَمیل بن مَعْمَر
- ۴۴۶..... شاعران غزل سرای قریش
- ۴۴۶..... ۲- عمر بن ابی ربیعہ
- ۴۵۰..... ۳- عَرَجی
- ۴۵۰..... ۴- حارث بن خالد مخزومی
- ۴۵۱..... ۵- ابو ذَهَبَل جُمَحی
- ۴۵۴..... ۶- ابن قیس رُقَیَّات

- دیگر شاعران غزل‌سرای ۴۵۵
- ۱- معنون لیلی ۴۵۵
- ۲- کُبَیر عَزَه ۴۵۷
- ۳- ابن مَیّاده ۴۶۰
- ۴- اَحْوَص ۴۶۱
- ۵- قَبَس بـ ذَرِیع ۴۶۳
- ۶- مُخَبَّر قَهْصی ۴۶۵
- ۷- ذوالرُمّه ۴۶۶
- ۸- یزید بن طَظْرَه ۴۶۸
- دیگر شاعران عاشق ۴۶۹
- ۹- اُبَیْد رِیاحی ۴۶۹
- ۱۰- ابن رُهَیمَه ۴۶۹
- ۱۱- توبه بن حُمَیْر ۴۷۰
- ۱۲- مُرّه بن عبدالله نَهْدی ۴۷۰
- ۱۳- مُراحِم عَقِیلِی ۴۷۰
- ۱۴- مَسْعَدَه بن بُخْتَرِی ۴۷۰
- ۱۵- نُمَیْری ۴۷۰
- ۱۶- وَضاح الیمَن ۴۷۰
- ۱۷- عبدالله بن عُلَقمَه ۴۷۱
- ۱۸- حُمَید بن نُور هَلالی ۴۷۱
- شاعران خوش‌گذران (عیاش) و می‌گسار ۴۷۱
- ۱- اُقَیْشِر اسدی ۴۷۱
- ۲- حَزَین کِنانی ۴۷۲
- ۳- بَکَر بن خارجه ۴۷۳
- ۴- شَمْرَدَل بن شَرِیک ۴۷۳
- ۵- ولید بن یزید، خلیفه اموی ۴۷۳

- شاعران آوازخوان..... ۴۷۳
- ۱- حُثَیْن حِیرِی..... ۴۷۳
- ۲- سعید دارمی..... ۴۷۴
- ۳- عبادل..... ۴۷۴
- ۴- محمد بن اَشْعَث..... ۴۷۴
- ۵- نُصَیْب..... ۴۷۴
- ۶- ابی عایش..... ۴۷۴
- شاعران ادیب..... ۴۷۴
- ۱- قُطَای..... ۴۷۵
- ۲- لیلی آخرائه، سوبه، حُمَیر..... ۴۷۷
- دیگر شاعران دور- دوم..... ۴۷۹
- ۳- اَزْطَاة بن سُهَیْه..... ۴۷۹
- ۴- اَعْشَى تَغْلِب..... ۴۷۹
- ۵- جَحَاف سَلَمِی..... ۴۷۹
- ۶- جعفر بن زبیر..... ۴۸۰
- ۷- حُجَیْة بن مُضَرَّب..... ۴۸۰
- ۸- سُرَاقَة بن مُرداس بَارِقِی..... ۴۸۰
- ۹- سُوَیْدِین کَرَاع..... ۴۸۰
- ۱۰- عبد الله بن ابی مَعْقِل..... ۴۸۰
- ۱۱- عبد الله بن حَشْرَج جَعْدِی..... ۴۸۰
- ۱۲- عَجَاج راجز..... ۴۸۰
- ۱۳- غَزْوَة بن اُذَیْنَة..... ۴۸۱
- ۱۴- عَقِیل بن عُلْفَه..... ۴۸۱
- ۱۵- لیلی بنت طَرِیف شَیْبَانِی..... ۴۸۱
- ۱۶- مالک بن اَسْمَاء بن خارجه..... ۴۸۱
- ۱۷- مالک بن رَیْب..... ۴۸۱

- ۱۸- مُحَمَّد بن بَشِير خَارِجِي ۴۸۱
- ۱۹- مُرَّة بن مَحْكَان سَعْدِي ۴۸۲
- ۲۰- مَقَّع كِنْدِي ۴۸۲
- ۲۱- مُهَاجِر بن خَالِد بن وَلِيد مَخْزُومِي ۴۸۲
- ۲۲- يَغْلَى الْأَحْوَل ۴۸۲
- دوره سوم از شعر و شاعری در روزگار اموی ۱۰۱-۱۳۲ هـ ۴۸۲
- ۱- ابویزید ثعلبی ۴۸۲
- ۲- ابوعصا سندی ۴۸۳
- ۳- ابونخيلة را انزجی ۴۸۳
- ۴- جعفر بن غلبه حاشی ۴۸۳
- ۵- حرث بن عتاب ۴۸۳
- ۶- حسین بن مطیر ۴۸۳
- ۷- زُوبَة بن عَجَّاج راجز ۴۸۳
- ۸- سعید بن عبدالرحمان بن حسان بن ثابت ۴۸۴
- ۹- یزید بن ضبّه ۴۸۴
- سخن پایانی ۴۸۵
- ۱- شاعران چگونه قریحه‌های خود را بر می‌انگیزند؟ ۴۸۵
- ۲- شیطان‌های شعر ۴۸۷
- ۳- شعر و دانش خواندن ۴۸۸
- ۴- خطابه (سخنرانی) و خطیبان (سخنرانان) در روزگار اموی ۴۹۰
- ۵- انشاء (آیین نگارش) در روزگار اموی ۴۹۲
- عبدالحمید کاتب ۴۹۴
- فشرده سخن ۴۹۴

پیشگفتار مترجم

بی‌گمان ادبیات فارسی از سده‌های نخستین اسلامی تا کنون کم و بیش از ادبیات عربی اثر پذیرفته است. بسیاری از شاعران همچون منوچهری، خاقانی، ناصر خسرو، انوری، امیرمعزی و... از شاعران عرب پیروی کرده‌اند و از مفاهیم و الای شعری و ترکیب‌های واژگانی آنان در سروده‌های خود بهره‌برداری نموده‌اند. بدان سان که شاعران و ادیبان مملّت عرب در شاعران و ادیبان ایرانی در سبک و شیوه شاعری نفوذ داشته‌اند، مملّت ایران نیز شاعران و سخنوران بزرگ ایرانی تبار همچون ناسر، ابونواس، ابن مقفّع و عبدالحمید کاتب به مملّت عرب ارزانی کرده‌اند که آیین‌های ایرانی و اندیشه‌های متمدّنه خود را به ادبیات عربی منتقل ساخته‌اند و روش‌های نوینی در شیرازهای شعر و گفتاری تازیان پیش آورده‌اند.

می‌توان گفت تاریخ ادبیات هر مملّتی مادر همه دانش‌های آن مملّت است. تازیان از سده سوم هجری دست به کار نگارش کتاب‌هایی از گونه تاریخ ادبیات شدند، که بهترین آن‌ها الفهرست ابن ندیم و پس از آن طبقات الشعراء محمد بن سلام جمحی و الشعر و الشعراء ابن قتیبّه دینوری و الاغانی ابوالفرج اصفهانی است. ایرانیان نیز با تأخیری چندساله به نگارش کتاب‌هایی که رنگ و بوی تاریخ ادبیات دارد همّت گمارده‌اند که از آن میان است: تذکرة الشعراء دولتشاه سمرقندی و خلاصة الاشعار وزبدة الافکار تقی الدین کاشی و تذکرة میخانه از ملا عبد النبی فخر الزمانی قزوینی. اما این کتاب‌ها همه تذکرة شعرا هستند و نمی‌توان آن‌ها را تاریخ ادبیات به معنای امروزی اش نامید.

جرجی زیدان گوید: «کسی از تازیان برای تألیف کتاب تاریخ ادبیات زبان عربی به روش نوین، پیش از خاورشناسان غربی دست به کار نشد. خاورشناسان، نخستین کسانی

بودند که در میانه سده گذشته کتاب تاریخ ادبیات زبان عربی نوشتند. شاید ما در جهان عرب نخستین کسی باشیم که به این کار دست یازیدیم. ما نخستین کسی هستیم که این دانش را تاریخ ادبیات زبان عربی نام نهادیم».

جرجی زیدان فرزند حبیب زیدان در سال ۱۸۶۱ م. (۱۲۷۸ هـ) در خاندانی مسیحی عرب در بیروت به دنیا آمد. تحصیلات مقدماتی را در مدارس آن جا فراگرفت و پس از به پایان رسانیدن تحصیلات خود به قاهره رفت. او به سال ۱۸۹۲ م. مجله معروف الهلال را انتشار داد که تا کنون توسط فرزندانش منتشر می شود. جرجی زیدان در قاهره به تألیف کتاب های خود مشغول شد و آثار ارزنده ای از خود برجای گذاشت. صدها مقاله درباره اسلام و مسلمانان نگاشت که همه مورد تأیید دانشمندان قرار گرفته است. وی به سال ۱۹۱۴ م. (۱۳۳۲ هـ) بر اثر سکتة مغزی در قاهره درگذشت. از جمله تألیفات او است: تاریخ التمدن، اسلامی، پنج جلد. تاریخ ادب العرب قبل الاسلام و تاریخ آداب اللغة العربیة در چهار جلد. مؤلف، کتاب اخیر را در دو بخش: تاریخ ادبیات عربی پیش از اسلام و پس از اسلام بخش بندی کرده است، آنگاه بخش اسلامی را به عصرهای صدر اسلام، اموی، عباسی، مغولی، عثمانی و عصر حاضر، بخش نموده است. جرجی زیدان در هنگام یادکرد سرگذشت و گزارش های شاهان عرب تا اواسط قرن چهارم یعنی سال ۳۵۴ هـ. که سال درگذشت ابوالفرج اصفهانی است از کتاب الاغانی وی بهره برداری کرده است و بسیاری از جملات آن کتاب را عیناً در کتاب خود آورده است تا به جایی که می توان گفت این پاره از کتاب تاریخ ادبیات زبان عربی وی نسخه ای از کتاب الاغانی است. کتابی که اکنون پیش روی خوانندگان ارجمند است بر سردار از ۵۰۰ سال و لغزش هایی که در روند کار از وی سرزده است پوزش می خواهد و چشم امید به عفو و ارشاد خوانندگان گرامی دارد؛ باشد که او را از دعای خیر فراموش نفرمایند.

شده ام خراب و بدنام و هنوز امیدوارم که به همت عزیزان برسم به نیک نامی

سید حمید طیبیان

۱۳۹۷/۰۸/۰۷